

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на проф. д-р Евгения Панчева

„Стазис и екстаз: археологии на ранномодерния Аз”

за присъждане на научната степен “Доктор на филологическите науки”

Дисертационният труд, който проф. д-р Евгения Панчева представя за присъждане на научната степен “Доктор на филологическите науки” е озаглавен „Стазис и екстаз: археологии на ранномодерния Аз” и е фокусиран върху литературата на елизабетинска Англия в края на шестнайсети век.

Трудът се състои от четири части. Първата откроява теоретично-методологическата рамка на анализа. Авторката привлича за тази цел основополагащи съчинения на Еразъм Ротердамски, Михаил Бахтин, Мишел Фуко, Чарлс Тейлър, Иън Чеймбърс, Пол Рикъор, Реймънд Мартин, Джон Бареси, Майкъл Маскъч и др., на влиятелни философи като Хусерл, Хайдегер, Левинас, Сартър, Фройд, Юнг, Лакан, Иригаре, Делюз, Гатари и Бодриар и на изследователи на ранномодерната епоха особено с оглед на ренесансова Англия като Стивън Грийнблат, Елизабет Хансън, Джулия Уокър, Джон Ли, Майкъл Шонфелд и др.

Втората част проследява развитието на понятията за аза от античността до ранната модерност. Тя започва с обсъждане на идеята за мигриращите души и тяхната връзка с телесността от метемпсихозата на Питагор през съчиненията на Платон и Аристотел, Епикур и Лукреций Кар, Гален и Плотин до херметизма. Проследява се и конципирането на душата в християнската идеология още от апостолите и евангелистите през църковните отци до средновековните мистици и метафизици и Кабалата. Най-сетне авторката оглежда внимателно и приноса на ренесансовите хуманисти като Марсилио Фичино и Пико дела Мирандола, на църковните реформатори, на Джордано Бруно и Джон Дий.

Третата, централна част на изследването се съсредоточава върху литературния материал: английски поетични и драматични творби, които авторката отнася към последното десетилетие на шестнайсети век, и по-специално първите три книги от поемата на Едмънд Спенсър *Кралицата на феите*, трагедиите на Кристофър Марлоу *Тамерлан Велики* и *Доктор Фауст*, както и *Сонетите* на Шекспир – произведения, представителни за този период, а и за трите литературни рода – епос, драма и лирика.

Четвъртата част, озаглавена „Епилог”, си поставя за цел да синтезира в сбита форма наблюденията на предхождания анализ, като хвърли върху тях и допълнителна светлина чрез свързването им с неразглеждани преди това лирически творби на Шекспир, Джон Дън и Андрю Марвъл, които авторката отнася към началото на следващото столетие. Дисертацията завършва с кратко приложение, което оглежда комедиите на Шекспир, за да намери и там рефлексии на ренесансовата идея за аза.

Общият обем на труда е внушителен – 564 страници, от които последните 30 съдържат 357 обяснителни бележки и библиография, състояща се от 257 заглавия.

Темата на дисертацията е централна за епохата, на която е посветено изследването. Излишно е да напомняме, че Ренесансът в някакъв смисъл открива модерния човек и създава понятието за личността като самостоятелна ценност, но същевременно го и проблематизира. Би могло да се каже, че идеята за аза, така както тя ни се представя днес, е до голяма степен създание на Новото време, или, както то напоследък е прието да се нарича, на ранната модерност. Темата става особено интересна, като се вземе предвид мисловната разкрепостеност и интелектуалният динамизъм на Ренесанса, неговата неспокойна, търсеца природа, която неизбежно

поражда философски еkleктизъм и объркваща разнопосочност на мисленето за човека и света.

За да се обхване и да се освети целия този сложен материал, се изисква преди всичко много солидна подготвеност в областта на философията – класическа, средновековна, ренесансова и съвременна, на историята на обществата и идеите, на естетиката и литературознанието. Проф. Панчева за пореден път ни дава убедителни доказателства, че е овладяла цялото това обширно поле на хуманитарното знание. А и едва ли някой, който познава досегашните ѝ публикации и водените от нея от дълги години литературно-теоретични, литературно-исторически и литературно-критически университетски курсове, би се изненадал от постижението ѝ.

Силно впечатление прави способността на дисертантката да изгради функционална идейна рамка за изследването си в първите две части на труда. Тя успява да изтегли от голяма поредица мисловни системи, принадлежащи на последните три хилядолетия от развитието на западната цивилизация, нишката, която я интересува в случая – разбирането за аза и неговите прояви в човешкото общуване. Успява да открие тази линия като самостоятелна и важна за философията и хуманитеристиката въобще. Самото това целенасочено усилие и неговите убедителни резултати оформят първия значителен принос на дисертацията, още преди тя да е стигнала до своята основна задача.

Още по-впечатляваща е централната част на труда, която се занимава с литературния материал. Самият подбор на произведенията за анализ е много добре обмислен. Това са едни от най-върховите постижения на елизабетинското краевековие в областта на романтичния епос, героическата трагедия и лириката. Те са разгледани обстойно и най-детайлно в очертания вече идейно-философски контекст на епохата и в по-широката литературна среда, в която са възникнали,

включваща предходни английски и европейски повествователно-алегорични поеми, средновековни религиозни драми и образци на петраркистката сонетна традиция. Целият този огромен литературен корпус е отлично познат на проф. Панчева, която е работила с него не само като изследовател и преподавател, но и като преводач, пресъздал на съвременен български език и в блестяща стихотворна форма немалко от разглежданите тук творби. Няма съмнение, че прочитът на този материал през призмата на дисертационната тема е приносен за изследването на английската ренесансова поезия в международен мащаб. Такива капитални съчинения рядко се появяват в световното литературознание. Значението на труда, разбира се, истински ще се оцени, когато той достигне до специализираната публика в пълния си вид. С оглед на това препоръчвам той на всяка цена да се издаде като книга, и то от реномирано академично издателство, което да осигури разпространението му не само у нас, но и зад граница.

Предвид една такава перспектива биха могли, естествено, да се отправят и някои пожелания за по-нататъшно внимателно редактиране и дооформяне на представения ръкопис. За да изпъкне по-ясно основната, литературна част на работата, би било разумно философският раздел в някаква степен да се посъкрати,. В него и без това се забелязва увлечение в прекалено обстойното обсъждане на определени направления и школи – особено в частта, посветена на херметизма. Има възможност и за известно пресяване на детайлите от литературните произведения, които се обсъждат в централния дял. Поради прекалено близкото четене авторката тук понякога се поддава на сюжетно-композиционния напор на разглежданите творби и не успява да превъзмогне материала, за да го преорганизира от гледище на зададената тема. Има нужда и от по-решителен преход от преобладаващия емпиричен подход при четенето на текстовете към обобщаващи заключения. Това възхождане от анализа към обединителен синтез липсва в края на разглеждането на отделните произведения, в преходите между посветените на всяко от тях раздели и най-вече в завършващата глава „Епилог”. На тези места,

където се очаква извисяване над изследвания материал, вместо това отново се повтарят наблюдения върху конкретни текстове, а нерядко се анализират и други, които до този момент не са били обект на проучване. Подобен метод е налице и в цялостната композиция на дисертацията, която завършва не само с разбор на нови текстове в „Епилога”, но и с допълнителни такива в „Приложението”. Усещам впрочем, че моите очаквания се коренят в традиционното ми разбиране за жанровите параметри на академичната дисертация и е твърде възможно да са неоснователни.

Ако се съсредоточа върху по-същностните въпроси, струва ми се че е трудно защитимо отнасянето на всички разглеждани произведения към деветдесетте години на шестнайсети век, на което, не разбирам защо, толкова държи авторката. Със сигурност реализирана публичност на Марлоувия *Тамерлан* предхожда този период, а за Шекспировите *Сонети* никой не може да бъде сигурен кога са съчинявани и разпространявани между годините преди 1598, когато Миърз ги споменава, и 1609 г., когато Торп ги публикува на своя глава. Ако деветдесетте години са толкова важен отрязък, от друга страна, възниква въпросът защо от Спенсървата *Кралица* са включени само първите три книги и, още по-важно, защо не е разгледана ранната еротична поезия на Джон Дън, която предоставя толкова обилен материал по темата. Повдигам тези въпроси с половин уста, защото и без нови добавки обемът на труда е прекалено голям.

Имам и няколко забележки по отделни детайли. Тук ще нахвърлям накратко някои от тях. В частта за Шекспировите *Сонети* ми липсва обсъждане на немаловажния въпрос: поетът изгражда ли динамична философска система на понятието за аза или по-скоро разиграва сръчно и изобретателно познатите схеми на Леоне Ебрео и Петрарка. Същият въпрос би трябвало да ни интересува и по отношение на другите включени в дисертацията произведения. Мястото за неговото изясняване впрочем е точно в заключенията на съответните аналитични части, за чието разширение

настоявам. Контрастът между Марлоувите герои Тамерлан и Фауст на базата експанзия срещу интровертност, очертан на стр. 425, не ме убеждава. Докторът, макар и да не е завоевател, е също, струва ми се, изпълнен с експанзионистични амбиции и в монолозите си, и особено в повествованията на Хора за неговите постижения. Авторефлексията на Филип Сидни в наслова на *Астрофел и Стела*, за която се говори на стр. 442, също е съмнителна, тъй като заглавието на посмъртно издадената поредица най-вероятно принадлежи на Нюман, а не на автора. Стесняването на завършека на Шекспировите *Сонети* до сифилитично заболяване (стр. 479) ненужно обеднява богатството на психологията и философията в сюжета на тази поетична книга. На две места в дисертацията Сидни и Шекспир като сонетисти се противопоставят един на друг като „rarified” и „gross”. Може би не са намерени точните думи, но подобни определения са несправедливи, както за единия, така и за другия.

Накрая, и две-три думи за английския език на дисертацията. Той е забележително овладян, богат, нюансиран, ясен, въпреки смазващата сложност на философската и литературоведска материя, която трябва да се обхване и обговори. Ще си позволя да препоръчам само две посоки на доредактиране: 1. да се разредят твърде честите емфатични думи, с които започват редица изречения, от рода на „meaningfully”, „significantly” и т.п., които ми изглеждат съвсем излишни в потока на едно логически толкова добре построено изложение; и 2. да се разнообрази синтаксисът, който в някои части на работата става прекалено монотонен и загубва реторичната си енергия поради натрупването на периодични сложни изречения.

Отново подчертавам: позволявам си да направя тези забележки и препоръки само с оглед на издаването на дисертацията като книга, адресирана към специализирана международна публика. За някои от тях споделих и необходимите уговорки и колебания. Общото ми впечатление от предложения труд е отлично. Три съществени части от него са вече публикувани в академични издания.

Като взимам предвид безспорните качества на предложеното изследване, както и цялостната впечатляваща научна, преподавателска, научно-популяризаторска, преводаческа и академично-административна дейност на проф. д-р Евгения Панчева, с пълна увереност препоръчвам да ѝ бъде присъдена научната степен „Доктор на филологическите науки”.

София, 7 януари 2016 г.

Рецензент:



Проф. Д-р Александър Шурбанов